

Мр Марко Паовица, књижевни критичар

Мистериозни ритам трајања

Јован Б. Душанић - Липљански:

Хроника српског села у Босни – Прибинић, Република Српска
(издавач: ИКП «Никола Пашић», Београд, 2007)

Већ тешко сагледивом низу наше најновије научно-популарне и истраживачке литературе о селу придружује се ове године и свеобухватна *Хроника српског села у Босни* Јована Б. Душанића – Липљанског, али се из тог низа по много чему, пре свега по вредности и по начину казивања, и издваја. Она у ствари представља проширену верзију Душанићеве претходне књиге *Прибинић – место у Републици Српској* (издавач: «Нова Европа», Београд, 2006). Стога и у новој Душанићевој књизи стоји у средишту ауторове пажње његово родно место Прибинић, код Теслића, у срцу средњевековне управне области Усоре. Међутим, захваљујући зналачком повезивању разнородних локалних садржаја са њиховим ширим оквиром, Душанић заиста бриљантно успева да, полазећи искључиво од многобројних посебности свог родног места, створи типичан узорак српског села у Босни и да о њему сачини свестрану, приступачну и врло занимљиву књигу. Другим речима, аутору више но срећно полази за руком да на примеру једне мале етничко-територијалне целине, какво је невелико подручје Прибинића, дочара веома сугестивну вишедимензионалну слику не само шире области Усоре него и српског села у Босни уопште.

Формално подељена на два дела, Душанићева *Хроника српског села у Босни* састоји се фактички од три узајамно допуњујућа садржинска чиниоца. У првом делу, поред пописа од преко осамдесет породица, реч је о чисто културно-историјској хроници Прибинића, почев од његовог првог помена у XIV веку до шездесетих година минулог столећа, којој су додата и три оделита подужа прилога. Са ова три прилога аутор посредно настављају хронику Прибинића све до наших дана. Формално други, а суштински трећи, део књиге садржи веома богате и интересантне етнографске записе.

Чисто хроникални први део Душанићеве књиге обухвата две узастопне историјске епохе (средњевековно и турско доба) и једно краће (период аустроугарске владавине), не мање значајно, и свестраније осветљено историјско раздобље. У сваком поглављу аутор се доследно ослања првенствено на историчаре специјалисте за одговарајуће раздобље и на поуздане историјске изворе о њему, па тек потом и на записано предање. Улазећи, на пример, у проблематику средњевековне етничке и верске припадности усорског становништва и у питања територијалног суверенитета над овим крајем, Душанић подсећа да крајем XIII и почетком XIV века Усором, као и Солима, влада српски краљ Драгутин, па је отуд са великом вероватноћом истинито и народно предање да су у његово време подигнути тамошњи, доцније затрти манастири Липље и Ступље. У релативно кратком расветљавању «турског ропства» Душанић потцртава неколика неретко запостављана увида: да је периодичним бежанијама преко Саве покатоличено и поунијађено више Срба него што их је исламизовано јужно од ове реке током целе отоманске епохе; да је процес исламизације, додуше, био трајан, али суштински ненасиљан; да је исламизовано становништво Босне интимно остало свесно свог верског и народносног порекла и да су то, као што ће се видети из следећег поглавља, у првој погодној прилици многи и јавно потврђивали.

За време аустроугарске окупације Прибинић са околином доживљава највећи привредни успон у својој историји и крупан друштвени преображај. Заједно са Теслићем, у којем је дотле била једна једина кућа, постаје највећи центар за експлоатацију,

прераду и извоз дрвета у целој Монархији. Подиже се више нај-модернијих фабрика, гради се железничка пруга, отвара се неколико пансиона, кафана и продавница. Досељава се на стотине страних породица – аустријских, немачких, мађарских, чешких, јеврејских, словеначких... Само на беспопштедној сечи шуме, од које је трећина прашумског карактера, запошљава се преко две хиљаде радника. Аустријско-немачко акционарско друштво, тобоже босанско али са њиховим капиталом, које је власник и организатор свих индустријских постројења, добија сирово дрво испод сваке цене. Прибинић заиста постаје типичан пример мањег босанског места уопште за време аустроугарске владавине, који верно илуструје праве мотиве њеног присуства у овој земљи.

У политичком, културно-просветном и духовном погледу долази такође до крупних промена и значајног напретка, али уз сталне напетости и конфликте. На подлози верских разлика чувена Калајева доктрина настоји, а добрано и успева, да наметне идеју о синтетичкој бошњачкој нацији и бошњачком језику, што се ревностно спроводи у државној управи и у државним школама. То здружено прихватају само политички опортунисти, док се већина српског становништва, предвођена младом интелигенцијом и свештенством, грчевито држи традиционалне националне свести. Њему се придружује и добар део муслимана, снажно се одупирући идеји и пракси државне нације заједничким српским националним осећањем. Стварају се бројна културно-просветна удружења у борби за црквено-школску аутономију, у којима важну улогу, разуме се, има свештенство. Овај период Душанић мајсторски оживљава, осветљавајући у пуној мери сложени сплет привредних процеса, политичких односа, историјских догађаја, друштвених стања и драматична превирања културне и духовне атмосфере. Он притом ненаметљиво али доследно документује своје казивање, износећи на светлост дана непробројне изворе, већином из тадашњих домаћих и страних новина и часописа.

Хронику Прибинића аутор окончава (са три прилога) више посредно, говорећи о Другом светском рату и о поратним временима. Сва три прилога чине јединствену повест о ратним и

послератном веома драматичним збивањима и острашћеном послератном иживљавању над становништвом овога краја због његовог припадништва – иначе масовном – месном четничком покрету. Врло су потресна неколика казивања о том времену: прво, о усташком погрому над српским становништвом у једном посавском селу (у току само једне ноћи децембра 1944. године свирепо је убијен 601 од укупно 610 становника тог села – углавном деце, жена и старих); друго, о мучењу и убиству рођеног брата пишчевог деде од стране представника новог режима; треће о интернацији ауторовог деде (са комплетним домаћинством од око 40-ак чланова) и о предаји новим властима ауторовог оца (31.10.1946); најзад, казивање о суђењима проти Стевану К. Душанићу и о циничним пресудама том часном осамдесетогодишњем духовнику. Овај део књиге завршава се са једним чисто документарним аутобиографским исечком. (Јован Б. Душанић – иначе, доктор економских наука и редован професор универзитета – је својевремено, под оптужбом за антиитализам и српски национализам, одстрањен са Економског факултета у Бањој Луци, о чему је реч у трећем прилогу.)

Други део ове монографије чине узорни етнографски записи о Прибинићу и о његовој околини, урађени у најбољој вуковској, цвијићевској и ђорђевићевској традицији. То су, у ствари, до танчина прецизни описи породичног домаћинства, породичне куће и помоћних зграда, врста и начина привређивања, описи говора, исхране, ношње и лечења. Посебан одељак сачињавају прави писани снимци обичаја и обреда: прослављање Божића, Васкрса, Крсне и сеоске славе; затим, описи крштења, и сахране, завета и аманета; најзад, тотално осветљавање свадбених обичаја, мобе и прела. Вредан прилог етнологској науци и народној књижевности представљају опис песама и игара, а нарочито, неколике руковети оригиналних загонетки, здравица, народних веровања, клетви и заклетви. Коначно, неколико изворних, што пренесених што записаних легенди употпуњују оригиналан стваралачки израз народног духа овог краја.

Писана врло полетно са дубоком приврженошћу завичајној теми, *Хроника српског села у Босни* Јована Б. Душанића –

Липљанског истовремено је сугестивна повесница, страдалнички памјатник и веродостојна слика вековног народног живота, са живо евоцираним ликовима стварних личности различитог карактера и друштвеног положаја, људи од неједнаке личне улоге и значаја у честим распутним тренуцима и *вуненим временима* тако превртљиве историје српских *западних страна*. Са пуном посвећеношћу и ништа мањим знањем Душанић не само да оживљава прошлост свог завичаја у најширем националном оквиру него се са једнаком преданошћу усредсређује и на његово обичајно обиље, обредну духовност и стваралачку испољитост завичајног колектива, искрено верујући у запретану моралну снагу патријархалне народне традиције и радујући се сачуваним одсјајима њене лепоте.

Нема већег признања за једну књигу ове врсте него кад њен читалац пожели да све од предоченог, што је још доступно његовој разбуђеној радозналости и унутарњем слуху, ходочаснички походи и ослушне тај неми говор прошлости и мистериозни ритам трајања.

*(Приказ књиге објављен у часопису
ЗНАЧЕЊА, март 2008)*